

КНИЖКОВА ПРОДУКЦІЯ ВИДАВНИЦТВА “СМОЛОСКИП” У РЕЦЕПЦІЇ ЗМІ

У статті досліджено представлення в ЗМІ книжкової продукції видавництва “Смолоскип” протягом його діяльності. На основі діаспорного та українського досвіду видавництва виявлено основні підходи, принципи, жанрову систему інтерпретації видань у публікаціях друкованої та електронної періодики. Розглянуто дискусії про видання “Смолоскипа”, з’ясовано їхні причини, сутність і роль у популяризації випущених книжок.

Ключові слова: видавництво “Смолоскип”, друковані ЗМІ, електронні ЗМІ, рецензія.

I. Вступ

Книжковий репертуар видавництва “Смолоскипа” протягом усієї його діяльності активно осмислюють у ЗМІ журналісти та літературні критики. Особливу увагу книжковим новинкам приділяють у матеріалах друкованих та електронних ЗМІ. Інтерпретацію видань “Смолоскипа” викладено в численних анотаціях, рецензіях та оглядових статтях, які дають змогу простежити весь репертуар продукції видавництва “Смолоскип”. Літературні й журналістські публікації відображають суспільно-політичні умови випуску книжок “Смолоскипа” з орієнтацією на об’єктивне сприйняття їхнього значення в контексті історії українського книговидання. Матеріали виявляють тенденції книговидання і є сполучною ланкою між авторами, видавцями та читачами. Співпрацю видавництва зі ЗМІ, зокрема в контексті літературно-критичних матеріалів, вивчали українські дослідниці І. Копистинська, Г. Ключковська, російський науковець В. Діанов. Проте матеріали журналістів і критиків про видання “Смолоскипа”, опубліковані в численних періодичних виданнях (газети “Дзеркало тижня”, “Літературна Україна”, “Україна молода”, журнали “Кур’єр Кривбасу”, “Слово і час”, інтернет-сайти “Літакцент”, “Буквоід” тощо), досі не були об’єктами наукових досліджень.

II. Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати представлення в друкованих та електронних ЗМІ книжкової продукції видавництва “Смолоскип” протягом його діаспорної й української діяльності. Завдання дослідження: 1) проаналізувати літературно-критичні матеріали на книжки “Смолоскипа” під час діяльності видавництва в США; 2) з’ясувати сутність літературних дискусій в українській діаспорній громаді; 3) дослідити висвітлення книжкового репертуару “Смолоскипа” в сучасних ЗМІ України; 4) порівняти критичну інтерпретацію видань в українській і російській періодиці.

III. Результати

Вивчаючи питання, пов’язані з теорією комунікації, Г. Почепцов акцентував: “Відносини із журналістами мають бути максимально ефективними й плідними, оскільки світ сьогодні значною мірою залежить від їхніх інтерпретацій, правил та аналізів, які поширюють мас-медіа. Адже недарма вони дістали назву “четвертої влади” [12, с. 472]. Протягом усієї діяльності видавництва “Смолоскип” на помітному місці була й залишається співпраця з різними друкованими та електронними ЗМІ. Представлення видань “Смолоскипа” в літературній критиці доцільно розглядати за хронологічним принципом, оскільки діаспорний та український етапи функціонування видавництва по-різному відображені в періодиці.

В еміграційний період з видавництвом “Смолоскип” була тісно пов’язана газета української громади в США “Свобода”, яка активно популяризувала діяльність видавництва в еміграції й досі підтримує з редакцією дружні контакти. Короткими анотаціями газета повідомляла своїм читачам про вихід нових книжок “Смолоскипа”. Окрім інформативної функції, такі анотації виконували також рекламну роль: видання можна було замовити за вказаною адресою. Про випуск книжок “Смолоскипа” в незалежній Україні газета “Свобода” подає відомості в оглядах (“Нові книги видавництва “Смолоскип” ім. Василя Симоненка”) та анотаціях (рубрика “Книжки, надіслані до бібліотеки “Свободи”). У газеті “Свобода” зосереджено увагу на описових методах представлення видань: матеріали лаконічні, вони містять лише фактичну інформацію про книжки, їхню структуру та зміст.

Рецензії на видання “Смолоскипа” розміщувала англomовна газета “The Ukrainian weekly” (Джерсі-сіті, США) – видання Українського народного союзу, яке за часів СРСР інформувало про Рух Опору радянській владі та заходи на захист репресованих дисидентів. Рецензії виходили в рубриці “Book notes” (“Книжкові замітки”). Вони, як і в газеті

“Свобода”, виконували інформаційну та рекламну функції.

У діаспорному журналі “Сучасність” (Мюнхен, Німеччина) публікували негативні відгуки на видання “Смолоскипа”. Цей часопис був налаштований проти видавництва “Смолоскип” та його проектів з кількох причин. Крім ОУН(б) та ОУН(м), які конкурували в діаспорі, був і третій напрям ОУН: середовище УГВР – видавництво “Пролог” – журнал “Сучасність”. Цей осередок, як і “Смолоскип”, також отримувал і публікував самвидавні матеріали з України, проте був фінансований американським ЦРУ. Завдяки підтримці української громади США й Канади “Смолоскипу” без американської допомоги вдалося передрукувати більше творів самвидаву, ніж видавництву “Пролог”. Проте осередку УГВР так і не вдалося довідатись, якими шляхами “Смолоскип” отримувал самвидав, зокрема “Українські вісники” та майже всі документи Української гелісінської групи.

Журналісти “Сучасності” намагались дискредитувати “Смолоскип” перед українською громадою, що підтримувала це видавництво. Про це свідчать розгромні рецензії на видання “Смолоскипа” у 1970–1980-х рр. Дискусію на шпальтах журналу “Сучасність” спричинив, зокрема, двомовний альбом “Нездоланий дух” (“Смолоскип”, 1977). У рецензії “Благими намірами вимощене пекло” критик Н. Пилип’юк з агресією представила не лише видання, а й видавництво “Смолоскип”: “Тверда обкладинка і розкішний папір їхнього альбому заповнені лише патетичними узагальненнями, мізерною документацією, поганою редакційною роботою та, що гірше, несерйозним трактуванням дисиденток як членів вишивального цеху” [9, с. 78]. Хоча Н. Пилип’юк не є фахівцем у питаннях декоративно-прикладного мистецтва, найбільше претензій авторка висловила щодо ілюстративних матеріалів видання – вишивок, поставивши під сумнів символізм їхніх орнаментів та мистецьке значення. Закиди Н. Пилип’юк часто зводяться до з’ясування особистісних суперечок, зокрема з авторкою довідок про українські вишивки Л. Бурачинською та перекладачем альбому англійською мовою Б. Ясенем. Рецензентка зловживає зайвими уточненнями та прискіпливими деталізаціями: текст її приміток більший за саму статтю. Про стиль чи художню вартість видання в публікації взагалі не йдеться, адже основний текст присвячено передмові, довідці Л. Бурачинської та приміткам альбому.

Через надмірну агресивність рецензії закономірними стали критичні відгуки на неї. Так, у журналі “Сучасність” було опубліковано репліку І. Рожанковської “Благими намірами вимощене пекло, або з Гарматою на горобця”. Авторка І. Рожанковська не ви-

правдовувала можливих помилок видавців, але наголосила на тому, що рецензія має бути об’єктивною, а не хаотичною і переповненою образливими епітетами. Так, І. Рожанковська зазначила: “Еляборат Н. Пилип’юк складається з 19 сторінок критики на 5 сторінок вступних статей і оформлення книжки. Такого браку баянсу не зустрічається в рецензіях” [13, с. 101]. Відповідаючи І. Рожанковській, Н. Пилип’юк у журналі “Сучасність” уже не вдавалася до гіперболізованих епітетів у бік видавництва “Смолоскип”, проте стала говорити про “погану книжку” і “невдачу” [10, с. 119], чого не було в першій статті. Стаття Н. Пилип’юк “Кулик кулика бачить здалека” не внесла принципово нових поглядів рецензентки, проте ще раз засвідчила її необ’єктивність і продовжила дискусію.

На безпідставні закиди Н. Пилип’юк щодо альбому “Нездоланий дух” відреагував і керівник видавництва “Смолоскип”. Грунтовна відповідь О. Зінкевича стала кульмінаційним моментом у дискусії, що розгорнулася на шпальтах “Сучасності”. Тривалий час головному редакторові часопису “Сучасність” Ю. Шевельову не дозволяли друкувати статтю О. Зінкевича, але під тиском численних листів, надісланих редакції із цієї справи, матеріал вийшов друком. У статті “Коли затрачується почуття етики” О. Зінкевич коректно спростував упереджену критику Н. Пилип’юк, відзначивши її деструктивну мету: “У згаданій статті (на жаль, не можна її назвати ані рецензією, ані критичним оглядом, бо її дух і багатство непристойних епітетів не вкладаються в загальноприйняті літературні норми) зроблено спробу підірвати репутацію “Смолоскипа” і його фінансову підтримку з боку українського читача, від якого цілком залежить видавнича діяльність цього видавництва” [3, с. 57]. Публікація О. Зінкевича засвідчила високий рівень відповідальності “Смолоскипа” за свою діяльність та привернула увагу до видавництва з боку української громади в діаспорі. Спроба рецензентки Н. Пилип’юк відповісти О. Зінкевичу в тому самому випуску “Сучасності” не мала резонансу. Тон авторки змінився на поміркованіший та обережніший порівняно з попередніми статтями, але надмірна суб’єктивність не дала змоги досягти компромісу в дискусії. Скомпрометувати “Смолоскип” ініціаторці дискусії Н. Пилип’юк не вдалося: для сенсаційності критики забракло підстав і аргументів, а видавці зуміли гідно відстояти свої позиції.

У цьому контексті слушною є думка дослідника жанрів періодичної преси А. Тертичного: “Основу рецензії становить аналіз, тому необхідно, щоб він був усебічним, об’єктивним. Автор рецензії повинен уміти помітити в аналізованому творі те нове, що

може стати “центром”, навколо якого будуть “обертатися” його думки, його судження” [14]. Крім коректності висловлювань, для рецензій обов’язковою умовою є компетентність автора в літературі й галузях, пов’язаних зі змістом видань. Обговорення мистецького рівня альбому “Нездоланний дух” у журналі “Сучасність” продемонструвало, що негативна рецензія повинна бути, насамперед, фаховою, інакше відгук стане причиною публічної дискусії й засвідчить некомпетентність критика.

Отже, у діаспорний період діяльності “Смолоскипа” вирізняються два основні підходи до інтерпретації книжок цього видавництва журналістами та літературними критиками. Перший підхід передбачав інформативний і монологічний виклад матеріалів: у цих публікаціях мало уваги приділено якості текстів, натомість докладно висвітлено структурні елементи видань та їхнє суспільне значення. В основі другого підходу – діалоговий характер публікацій, який виявлявся у спробах журналістів проаналізувати рівень випущених “Смолоскипом” книжок з орієнтацією на посилення уваги читачів.

Український період діяльності видавництва “Смолоскип” також висвітлено в рецепції сучасних ЗМІ. Досліджуючи співпрацю видавництва зі ЗМІ, В. Діанов зауважив: “Найбільшу цінність для книготорговельних компаній становлять спеціалізовані види ЗМІ, аудиторії яких безпосередньо зацікавлені в подіях книжкового світу” [2]. Видавничу діяльність “Смолоскипа” найповніше відображають спеціалізовані літературні видання, які розкривають розвиток і тенденції сучасної літератури (газети “Літературна Україна”, “Українська літературна газета”, журнали “Книжник review”, “Кур’єр Кривбасу”). Книжковий репертуар “Смолоскипа” докладно висвітлений також в інших виданнях, які мають тематичні рубрики, пов’язані з книжковою галуззю (газети “Дзеркало тижня”, “День”, “Україна молода”). Починаючи з 2000-х рр., крім друкованих видань, до висвітлення книжкової продукції активно долучилися спеціалізовані інтернет-сайти, матеріали яких за фаховим рівнем не поступаються друкованим ЗМІ: “Літакцент” (litakcent.com), “Буквоїд” (bukvoid.com.ua), “Друг читача” (vsiknygu.net.ua), “Укр. Літ” (ualit.org).

Вивчаючи напрями сучасних журналістських інтерпретаційних практик, Н. Лебединцева слушно зауважила, що нині амплітуда їхніх стильових манер охоплює два законодамірні полюси: “академічне письмо” та “альтернативне письмо” [6, с. 21]. В академічному напрямі на перший план виходить не рецензент, а видання, його об’єктивний аналіз; альтернативний – навпаки, неможливий без авторського самовираження. Нинішня тенденція тяжіння до альтернативної манери журналістики помітно позначилася

на практиці діяльності “Смолоскипа”. Концептуальне спрямування видавництва на підтримку творчої молоді є запорукою постійної присутності видавництва в сучасному інформаційному просторі.

Сучасні журналісти, визначаючи ідейно-естетичну вартість нових видань “Смолоскипа”, пропонують альтернативні погляди на традиційне сприйняття історії української літератури. Розвіювання стереотипних уявлень у читацькій свідомості можна продемонструвати на основі рецензії Л. Багацької на “Вибрані твори” В. Стуса, що надрукована в газеті “Літературна Україна”. Авторка рецензії зазначила: “Прагнучи зробити письменника народною гордістю, з нього ліплять “над-людину” без “земного” життя, слабкостей, ставлять у приклад і підносять до рангу борців за народ... Але забувають про те, що письменника, можливо, хвилювало й інше” [1, с. 12]. Переосмислення літературного та книговидавничого процесів у матеріалах ЗМІ розширює сприйняття й розуміння видань “Смолоскипа”, а основне – дає читачам право на власні інтерпретації.

Під час українського періоду діяльності “Смолоскипа” розгорнулася ще одна дискусія на шпальтах “Української літературної газети” і “Літературної України” у 2010–2011 рр. Об’єктом суперечки між засновником видавництва О. Зінкевичем та автором критичного матеріалу Н. Околітенко став енциклопедичний довідник “Рух опору в Україні: 1960–1990”. На думку Н. Околітенко, це видання “не відповідає основним вимогам, які ставляться до видань такого типу: об’єктивності, повноті й глибини висвітлення теми, а головне – чітко означеним критеріям добору матеріалу” [7, с. 7]. Не погодившись із цією категоричною думкою, О. Зінкевич зазначив, що стаття Н. Околітенко “переважно присвячена не енциклопедичному довіднику “Рух опору в Україні: 1960–1990”, а Спілці письменників України і окремим письменникам, членам цієї Спілки, у контексті тієї полеміки і того протистояння, що відбувалося 2003 р., коли деякі письменники намагалися захопити приміщення Спілки, у дивний спосіб скинути її керівництво і натомість призначити головою автора статті Н. Околітенко” [4, с. 4]. Як і подібні дискусії в діаспорі, ця суперечка з приводу довідника посилює інтерес ЗМІ та читачів до змісту енциклопедичного довідника.

У доробку журналістів переважають рецензії, автори яких аналізують видання в публіцистичному ракурсі. Популярними в сучасних спеціалізованих ЗМІ є також рубрики-огляди, спрямовані на цілісне представлення новинок книговидавництва. Такі рубрики мають журнали “Кур’єр Кривбасу” (“Книгопанорама”), “Слово і час” (“Наші презентації”), газета “Літературна Україна” (“Книжкова ятка”). Книжки “Смолоскипа” представ-

лені в оглядах цих періодичних видань короткими анотаціями, які фіксують основні явища та тенденції розвитку сучасної видавничої справи. Книжковий репертуар “Смолоскипа” відображається й у матеріалах власної періодики видавництва (журнал “Смолоскип” з літературним додатком “Знак”, інформаційний бюлетень “Український самвидав” та альманах “Молода нація”). Основна визначальна риса, яка відрізняє журналістську інтерпретацію видань “Смолоскипа” незалежної України від діаспорного періоду, – тяжіння до альтернативного висвітлення змісту й суспільно-політичного контексту книжок.

Видання “Смолоскипа” були об’єктами досліджень і російських журналістів, які представляють випущену літературу, виходячи з власних суспільно-політичних позицій. Так, рецензент В. Пантін у журналі “Поліс” зауважив, що в антологіях “Націоналізм” і “Консерватизм” немає російських мислителів: “Чи то, на думку упорядників, їхня творчість явно “не тягне” і блякне в загальноосвітньому контексті, чи то це прояв ідеологічної установки...” [8]. Незважаючи на суперечливі думки рецензента щодо “розмитості національної ідентичності” українців, В. Пантін відзначив і позитивні моменти видання (вдалий підбір сучасних текстів з націоналістичної вагомості антології для української нації), чим намагається пом’якшити тон викладу публікації. Зважаючи на стереотипне сприйняття російськими ЗМІ питань, що пов’язані з українським націоналізмом, увагу до антологій “Смолоскипа” в журналі “Поліс” можна розцінювати як помірне, хоча й неоднозначне сприйняття видавництва російськими дослідниками.

IV. Висновки

Отже, ЗМІ, фіксуючи книговидання “Смолоскипа”, протягом усієї його діяльності активно впливали на популяризацію випущених видань серед читацької аудиторії. Порівняння діаспорного та українського досвіду видавництва засвідчує постійні творчі шукання журналістів, їхні різноманітні підходи до трактування текстів та оформлення книжкової продукції. Особливу роль у збереженні авторитету “Смолоскипа” відіграло втручання засновника видавництва О. Зінкевича в дискусію щодо випущених книжок, що продемонструвало відповідальність видавців за свою роботу та вміння відстоювати власні позиції на книжковому ринку.

Ця стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Висвітлення книжок видавництва “Смолоскип” у ЗМІ потребує подальшого вивчення, зокрема вплив масмедіа на популяризацію видань серед читацької аудиторії.

Список використаної літератури

1. Багацька Л. Сізіф у творчості й житті / Любов Багацька // Літературна Україна. – 2012. – № 6. – С. 12.
2. Дианов В. Особенности PR-технологий книжных магазинов России [Электронный ресурс] / В. Дианов. – 2007. – Режим доступа: http://pr-club.com/PR_Lib/Dianotr.doc.
3. Зінкевич О. Коли затрачується почуття етики (у справі статей “благими намірами вимощене пекло” і “кулик кулика бачить здалека” Наталії Пилип’юк) / Осип Зінкевич // Сучасність. – 1979. – № 12. – С. 57–75.
4. Зінкевич О. Про “відсотки”, “зраду”, Спілку письменників, а також про енциклопедичний довідник “Рух опору в Україні: 1960–1990” / О. Зінкевич // Українська літературна газета. – 2011. – № 2. – С. 4.
5. Кравців Б. Еміграційне видання поезій Ліни Костенко / Богдан Кравців // Сучасність. – 1970. – № 3. – С. 72–77.
6. Лебединцева Н.М. Українська літературна критика: зміна горизонтів? / Н.М. Лебединцева // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Т. 70. – Вип. 57. – С. 20–23. – (Філологія).
7. Околітенко Н. Відсотки за зраду / Н. Околітенко // Українська літературна газета. – 2010. – № 24. – С. 6–7.
8. Пантин В. Блуждающие звезды национализма [Электронный ресурс] / Владимир Пантин // Поліс: научный и культурно-просветительский журнал. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/universum/biblio/issue08.htm>.
9. Пилип’юк Н. Благими намірами вимощене пекло / Наталія Пилип’юк // Сучасність. – 1978. – № 10. – С. 72–90.
10. Пилип’юк Н. Кулик кулика бачить здалека / Наталія Пилип’юк // Сучасність. – 1979. – № 5. – С. 119–122.
11. Пилип’юк Н. Репліка на репліку / Наталія Пилип’юк // Сучасність. – 1979. – № 12. – С. 76–77.
12. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2001. – 656 с.
13. Рожанковська І. Благими намірами вимощене пекло, або з Гарматою на горобця / Іванна Рожанковська // Сучасність. – 1979. – № 2. – С. 101–103.
14. Тертычный А.А. Жанры периодической печати [Электронный ресурс] / А.А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – Режим доступа: http://evartist.narod.ru/text2/05.htm#%D0%B7_11.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2014.

Миколаєнко А.Ю. Книжная продукция издательства “Смолоскип” в рецепции СМИ

В статье исследуется представление в СМИ книжной продукции издательства “Смолоскип” в течение его деятельности. На основе диаспорного и украинского опыта издательства выявляются основные подходы, принципы, жанровая система интерпретации изданий в публикациях печатной и электронной периодики. Рассматриваются дискуссии об изданиях “Смолоскипа”, выясняются их причины, сущность и роль в популяризации выпущенных книг.

Ключевые слова: издательство “Смолоскип”, печатные СМИ, электронные СМИ, рецензия.

Mykolajenko A. Book production of publishing house “Smoloskyp” in the reception of media

The article investigates the media representation of books printed by the publishing house “Smoloskyp” during its activity. The research based on the diaspora and the Ukrainian publishing experience of “Smoloskyp”. The article contains an analysis of numerous annotations, reviews and review articles that allow to trace the book repertoire of “Smoloskyp”. Critical materials also reflect the social and political conditions of publishing. The article determines basic approaches, principles, genre system in interpretation by literary critics of print and electronic periodicals. Attention is focused on discussions of critics about books published by “Smoloskyp”, found their causes, nature and role in the promotion among potential reader audience. The study reveals that the diaspora period of “Smoloskyp” includes two main approaches to the interpretation: the first approach provided informative and monological presentation of publications, an attention wasn't pay to the quality of the texts, but details were dedicated to structural elements of books and their social significance. The basis of the second approach – the interactive nature of the criticism and trying to analyze the level of released books. The main defining feature that distinguishes critical perception of books in independent Ukraine from the diaspora period is an alternative attraction to the content and coverage of the social and political context of the books published by “Smoloskyp”. The research also compares the perception of books printed by the publishing house “Smoloskyp” in Ukrainian and Russian literary criticism. The article confirms the constant creative search of Ukrainian and foreign literature critics who wrote about “Smoloskyp”, their different approaches to the interpretation of texts and design of books. Literature criticism indispensable coherent link between authors, publishers and readers of the publishing house “Smoloskyp”.

Key words: publishing house “Smoloskyp”, print media, electronic media, review.